

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Старікова Наталія Миколаївна

УДК 347.51

ЦИВІЛЬНО-ПРОВОА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ
ЗАСТОСУВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права та процесу факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
КИРИЧЕНКО Тетяна Сергіївна,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, доцент кафедри
цивільного права та процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
ОТРАДНОВА Олеся Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри цивільного права;

кандидат юридичних наук, доцент
АНТОНЮК Олена Ігорівна,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса, доцент кафедри
цивільного права і процесу.

Захист відбудеться 5 жовтня 2018 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 4 вересня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема репродуктивного здоров'я нації є однією з найважливіших проблем сучасного суспільства. За підрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я, в будь-якій країні орієнтовно існує 10 % безплідних подружніх пар, в Україні ж це приблизно 1 млн. Сучасний розвиток медичної науки надає можливість жінці та чоловікові, які через певні умови позбавлені можливості мати дітей, реалізувати своє природне право на материнство та батьківство шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Активне застосування допоміжних репродуктивних технологій у XXI сторіччі в медичній практиці ставить багато проблемних питань і перед правничою наукою, пов'язаних як із визначенням прав та обов'язків учасників відносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій, так і з встановленням форм цивільно-правової відповідальності за порушення у цій сфері. Чинне цивільне законодавство України, на жаль, ретельно не регулює відносини у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. Окремі норми про умови застосування допоміжних репродуктивних технологій «розкидані» по різних нормативно-правових актах, тому важливого значення для учасників цивільних правовідносин щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій набуває питання визначення підстав, умов та видів цивільно-правової відповідальності за правопорушення у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. Також актуальними є питання звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Аналіз правозастосовної практики свідчить, що у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій крім спорів про визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, все частіше виникають і спори про застосування окремих форм цивільно-правової відповідальності у цій сфері.

Проте в правовій доктрині недостатньо розроблені питання цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема відсутні наукові розробки щодо визначення підстав притягнення та звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, визначення форм такої відповідальності.

Науково-теоретичним підґрунтям для висновків і узагальнень, зроблених у роботі, стали фундаментальні праці таких правників, як С. С. Алексєєв, Т. В. Боднар, В. І. Борисова, С. Б. Булеца, І. В. Венедіктова, А. А. Герц, А. Б. Гриняк, Ю. М. Жорнокуй, Ю. О. Заїка, О. С. Йоффе, І. С. Канзафарова, В. М. Коссак, О. В. Кохановська, О. О. Красавчиков,

Н. С. Кузнецова, О. Е. Лейст, В. В. Луць, Р. А. Майданик, М. С. Малєїн, О. О. Отраднава, В. Д. Примаєк, О. В. Синегубов, С. О. Сліпченко, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, Г. П. Тимченко, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка, В. Л. Яроцький та ін.

Окремі аспекти цивільно-правового регулювання відносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій досліджували такі правники, як С. В. Антонов, О. І. Антонюк, В. А. Ватрас, А. П. Головащук, О. В. Григоренко, М. М. Дякович, В. Ю. Євко, І. В. Жилінкова, Ю. В. Коренга, Л. В. Красицька, З. В. Ромовська, О. А. Явор та ін.

В останнє десятиліття в Україні були захищені дисертаційні дослідження з проблематики репродуктивних прав і відшкодування шкоди, завданої здоров'ю. Зокрема, це дослідження С. В. Антонова «Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг» (2006 р.), Ю. В. Коренги «Договір сурогатного материнства в сімейному праві України» (2014 р.), О. В. Григоренко «Реалізація та захист прав фізичних осіб, що виникають при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій» (2016 р.). Проте поза увагою учених залишилися положення про особливості застосування окремих форм цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій тощо.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до п. 2.8 додатка 2 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, п. 5.28 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2), в рамках науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (№ ДР 0113U008189).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є визначення поняття, підстав, умов та видів цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій з розробленням пропозицій щодо удосконалення цивільного законодавства України у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

– проаналізувати приватноправове регулювання відносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій;

- визначити підстави виникнення та структуру цивільних правовідносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій;

- уточнити поняття, принципи та функції цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій;

- з'ясувати види та форми цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій;

- уточнити підстави та умови настання цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій;

- визначити підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку із здійсненням та захистом репродуктивних прав фізичної особи.

Предметом дослідження є цивільно-правова відповідальність у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано загальнонаукові (діалектичний, формально-логічний, логіко-семантичний, соціологічний тощо) та спеціальні методи дослідження (історично-правовий, порівняльно-правовий та ін.). Діалектичний та історично-правовий методи дослідження надали можливість дослідити розвиток приватноправового регулювання відносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій (підрозділ 1.1). Соціологічний метод використовувався для аналізу та узагальнення емпіричного матеріалу за темою дослідження (підрозділ 1.1). Порівняльно-правовий метод дослідження застосовувався під час аналізу цивільного законодавства України та іноземних держав (Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, США, Франції та ін.) щодо правового регулювання відносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій та для обґрунтування пропозицій з удосконалення чинного законодавства України у цій сфері (розділи 1, 2, 3). Формально-логічний метод використовувався для формулювання основних теоретичних понять та висновків щодо цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій (підрозділи 2.1, 3.1). Метод системного аналізу дав змогу визначити види цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій (підрозділ 2.2). Логіко-семантичний метод використовувався для визначення основних правових категорій та понять щодо цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій (підрозділи 1.2, 2.1, 3.1, 3.2).

Науково-теоретичне підгрунття виконаного дисертаційного дослідження становлять праці фахівців у галузі цивільного та сімейного права, загальної теорії держави і права, інших галузевих правових наук. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, Цивільного кодексу України, інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. Інформаційною та емпіричною основою дослідження є узагальнення правозастосовної практики, довідкові видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є кваліфікаційною науковою працею, в якій вперше у вітчизняній цивілістичній науці запропоновано доктринальні підходи до визначення поняття, форм та видів цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, спрямовані на вдосконалення правового регулювання відносин у цій сфері. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано, що цивільно-правова відповідальність у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій є певним правовим засобом, спрямованим на забезпечення захисту порушених прав учасників цивільних правовідносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій та пов'язаним зі встановленням обов'язку особи, яка вчинила цивільне правопорушення, зазнавати негативних наслідків майнового характеру;

– аргументовано, що у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій замовники – подружжя або жінка (чоловік), що надають свій генетичний матеріал, є споживачами послуг із лікування безпліддя методиками допоміжних репродуктивних технологій, та на них повинні поширюватися положення законодавства про захист прав споживачів;

– обґрунтовано, що відповідальність подружжя у випадку невиконання чи неналежного виконання договору сурогатного материнства (договору про застосування допоміжних репродуктивних технологій) є солідарною;

– аргументовано, що «слабкою» стороною договору про застосування допоміжних репродуктивних технологій є замовники – подружжя або жінка (чоловік), які надають свій генетичний матеріал, оскільки саме для замовників існують ризики того, що сурогатна мати не віддасть народжену дитину, біологічними батьками якої є замовники, може неналежним чином виконувати зобов'язання за договором, що може вплинути на життя, здоров'я, розвиток дитини тощо; для замовників існує й ризик того, що

заклад охорони здоров'я неналежним чином виконає свої зобов'язання за договором, що призведе до ушкодження здоров'я дитини, народженої внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій;

– обґрунтовано, що цивільно-правова відповідальність замовників за договором про застосування допоміжних репродуктивних технологій у разі порушення ними обов'язку з оплати послуг у цій сфері є відповідальністю за порушення грошового зобов'язання, формами якої є стягнення суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми;

удосконалено:

– поняття репродуктивних прав шляхом уточнення, що репродуктивні права мають комплексний характер. Це проявляється в тому, що репродуктивні права включають у себе правомочності, які є складовими різних суб'єктивних прав, зокрема права на життя, права на охорону здоров'я, права на інформацію, права на таємницю особистого життя, права на особисту недоторканність;

– поняття обставин, які виключають цивільно-правову відповідальність у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій на підставі договору, з уточненням, що до них належать випадок (казус), непереборна сила, форс-мажор; медична помилка, обумовлена об'єктивними чинниками, є підставою звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій і є нетотожною випадку (казусу), оскільки випадок (казус) характеризує таке психічне ставлення суб'єкта до своєї поведінки, коли він не знав і не повинен був знати про можливості настання шкідливих наслідків, а за наявності медичної помилки, обумовленої об'єктивними чинниками, особа може та повинна передбачувати можливість настання шкідливих наслідків при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій;

дістали подальшого розвитку:

– положення про договір сурогатного материнства шляхом конкретизації, що договір сурогатного материнства являє собою двосторонній (багатосторонній), консенсуальний, оплатний чи безоплатний, фідуціарний, алеаторний цивільно-правовий договір, за яким одна сторона (сурогатна мати) зобов'язується надати другій стороні (замовнику/замовникам) послуги з виношування та народження дитини, а друга сторона (замовник/замовники) своєю чергою зобов'язується прийняти та оплатити такі послуги, якщо це передбачено договором;

– положення про те, що заява пацієнта/пацієнтів щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій є правомірною дією – одностороннім правочином, що підтверджує отримання згоди на вчинення певних дій, що тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення

цивільних правовідносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій;

– положення про суб'єктний склад відносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій з уточненням, що замовниками за договором про застосування допоміжних репродуктивних технологій не можуть бути особи, які хоча і зареєстрували у встановленому законом порядку шлюб між собою, але не досягли 18-річного віку;

– пропозиції щодо запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності закладу охорони здоров'я, який має ліцензію на здійснення медичних послуг та надає послуги із лікування безпліддя шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій, оскільки укладення договорів щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій завжди є алеаторною (ризиковою) дією, вірогідність настання шкідливих наслідків для учасників допоміжних репродуктивних технологій є значною та непередбачуваною;

– положення про форми цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій шляхом уточнення, що при лікуванні безпліддя методиками допоміжних репродуктивних технологій на договірній основі може застосовуватися виключно договірна неустойка, яка, за загальним правилом, є штрафною; договором про застосування допоміжних репродуктивних технологій (договором сурогатного материнства) може бути встановлено залікову, виключно чи альтернативну неустойку.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, зроблені в дисертації, можуть бути використані у:

– науково-дослідній діяльності – у подальшому розробленні загальнотеоретичних положень про відповідальність у цивільному праві;

– правотворчості – з метою вдосконалення цивільного законодавства України щодо визначення підстав, умов та форм відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій;

– правозастосуванні – для вдосконалення практики застосування цивільного законодавства, що регламентує особливості притягнення правопорушника до цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій;

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне та сімейне право», «Сімейне право», а також при підготовці відповідних навчальних посібників, підручників тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою, в якій висвітлено авторські позиції щодо цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. Викладені у роботі наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані дисертанткою самостійно. Особистий внесок дисертантки в роботах, підготовлених у

співавторстві, зазначено в списку опублікованих за темою дисертації праць.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих столах: «Актуальні проблеми приватного права» (Харків, 27 лютого 2015 р.); «Проблеми цивільного права та процесу» (Харків, 30 травня 2015 р.); «Юридична осінь 2017 року» (Харків, 15 листопада 2017 р.); «Проблеми подальшого вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав» (Харків, 21 грудня 2017 р.).

Публікації. Результати дослідження відображено в шести наукових статтях, з яких п'ять опубліковано у наукових фахових виданнях, визначених МОН України, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави, та чотирьох тезах виступів на науково-практичних конференціях, круглих столах.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з них основного тексту – 176 сторінок. Список використаних джерел – 24 сторінки (214 найменувань). Додатки налічують 5 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, встановлено мету дослідження, його завдання, об'єкт, предмет, методи, розкрито наукову новизну та практичне значення результатів дослідження, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та публікації автора за темою дисертації, зазначено про структуру дисертації та її загальний обсяг.

Розділ 1 «Загальна характеристика цивільних правовідносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «*Приватноправове регулювання відносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій*» проаналізовано стан правового регулювання відносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій (далі за текстом – ДРТ) у різних країнах світу. Встановлено, що в юридичній літературі виділяють три правових режими застосування ДРТ: обмеження; дозвіл; невизначеність. Режим обмеження полягає в тому, що деякі країни закріплюють обмеження на застосування окремих методів ДРТ (зокрема, обмежено застосування сурогатного материнства). Режим дозволу означає, що більшість методів ДРТ

законодавчо дозволено, проте встановлюються певні правила, яких повинні дотримуватися учасники ДРТ. Третій режим – це режим невизначеності, за якого, з одного боку, ДРТ не заборонені, а з другого – в країні відсутнє законодавство, що регулює відносини з ДРТ.

В Україні норми про застосування ДРТ передбачені ЦК України, СК України, Основами законодавства України про охорону здоров'я, Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні, затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 р. № 787, та іншими нормативно-правовими актами.

Доведено, що застосування ДРТ не суперечить вимогам моралі сучасного українського суспільства, оскільки народження дитини завжди є моральним вчинком. У сфері застосування ДРТ моральні норми відіграють важливе значення щодо стимулювання учасників відносин із застосування ДРТ до виконання своїх обов'язків.

Аргументовано, що застосування ДРТ пов'язано з реалізацією репродуктивних прав, які запропоновано розглядати в об'єктивному та суб'єктивному значенні. Репродуктивні права в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають з приводу реалізації людиною репродуктивної функції. Репродуктивні права в суб'єктивному значенні – це передбачена законом міра можливої (дозволеної) поведінки фізичної особи у сфері здійснення репродуктивної функції, яка полягає у праві людини мати (не мати) дитину (дітей), штучно переривати вагітність з дотриманням умов, визначених законом, та бути учасником відносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій.

У підрозділі 1.2 «Підстави виникнення та структура цивільних правовідносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій» доведено, що цивільні правовідносини у разі лікування безпліддя із застосуванням ДРТ виникають найчастіше на підставі цивільно-правового договору. Договори, які опосередковують відносини у сфері застосування ДРТ, є різновидом договорів про надання послуг. За договором про застосування ДРТ особливості послуги зумовлюються особливостями застосовуваної методики ДРТ (запліднення *in vitro*, сурогатне материнство, внутрішньоматкова інсемінація тощо).

Запропоновано внести зміни до Основ законодавства України про охорону здоров'я і передбачити, що будь-який договір, який опосередковує відносини із застосування ДРТ шляхом використання методики сурогатного материнства, має бути укладений у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням.

Встановлено, що у сфері застосування ДРТ традиційним є триланковий склад суб'єктів цивільних правовідносин: замовники, сурогатна мати, медичний заклад. Договір сурогатного материнства регулює два види відносин, які виникають між сурогатною матір'ю та

замовниками/замовником – подружжям або жінкою (чоловіком), що надають свій генетичний матеріал: особисті немайнові відносини, пов'язані з виношуванням, народженням та передачею дитини сурогатною матір'ю замовникам/замовнику, та майнові відносини, пов'язані з оплатою винагороди сурогатній матері та компенсацією витрат на виношування та народження дитини. Запропоновано встановити юридичну відповідальність за розголошення таємниці застосування щодо жінки та чоловіка ДРТ та таємниці походження дитини, народженої внаслідок застосування ДРТ.

Доведено, що алеаторний характер договору сурогатного материнства має прояв, зокрема, у тому, що для замовників існують ризики того, що сурогатна мати не віддасть народжену дитину, біологічними батьками якої є замовники; сурогатна мати може неналежним чином виконувати зобов'язання за договором, що може негативно вплинути на життя, здоров'я, розвиток дитини тощо. Для сурогатної матері також існують певні ризики, зокрема пов'язані з діями замовників, які можуть відмовитися сплатити винагороду, вимагати вчинення з боку сурогатної матері дій або утримання від вчинення дій, які виходять за межі поведінки за нормального розвитку вагітності; замовники можуть відмовитися забрати дитину, народжену сурогатною матір'ю тощо.

Встановлено, що в Україні не передбачено можливості наділення сурогатної матері правами матері-візитера, право сурогатної матері на материнство не захищено законодавством України. Сурогатна мати надає своєрідні послуги з виношування і народження дитини, а не здійснює власне суб'єктивне право на материнство. Підтримано думку щодо доцільності встановлення граничної вікової межі для жінки – сурогатної матері у 49 років, зважаючи на те, що необхідно враховувати не тільки дітородний (фертильний) вік жінки, а і можливість матері та батька забезпечити права та інтереси дитини, зокрема на належне батьківське виховання, на одержання повної загальної середньої освіти, на фізичний, духовний та моральний розвиток тощо.

Дисертанткою розглянуто цивільно-правові відносини із застосування ДРТ у контексті захисту прав споживачів та обґрунтовано, що замовники – подружжя або жінка (чоловік), що надають свій генетичний матеріал, є споживачами послуг із лікування безпліддя методиками ДРТ, оскільки вони, будучи фізичними особами, індивідуально «замовляють» послугу для задоволення особистих потреб, обумовлених здійсненням права на материнство та батьківство як природних прав людини.

Встановлено, що цивільні правовідносини можуть виникати на підставі одностороннього правочину – заяви пацієнта/пацієнтів щодо застосування ДРТ. Подання заяви пацієнта/пацієнтів щодо застосування ДРТ означає отримання згоди закладом охорони здоров'я (підтвердження позитивної відповіді) щодо вчинення певних дій, що тягнуть за собою

виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин із застосування ДРТ.

Розділ 2 «Загальні положення про цивільно-правову відповідальність у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття, принципи, функції цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій»* встановлено, що цивільно-правова відповідальність у сфері застосування ДРТ є відповідальністю ретроспективною (негативною), вона настає за вчинене правопорушення у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. Цивільно-правова відповідальність у сфері застосування ДРТ є певним правовим засобом, що спрямований на забезпечення захисту порушених прав учасників цивільних правовідносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій і пов'язаний зі встановленням обов'язку особи, яка вчинила цивільне правопорушення, зазнавати негативних наслідків майнового характеру.

Аргументовано, що функції цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ – це основні напрями впливу заходів цивільно-правової відповідальності на учасників цивільних правовідносин із застосування ДРТ, що вчинили цивільне правопорушення. Цивільно-правовій відповідальності у сфері застосування ДРТ властиві такі функції: відновлювальна (компенсаційна), забезпечувальна та виховно-запобіжна (превентивна).

До принципів цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ належать принципи законності, справедливості, принцип повного відшкодування шкоди (збитків). Дисертанткою підтримано думку, що невідворотність не може розглядатися як принцип цивільно-правової відповідальності, оскільки в силу диспозитивності цивільного права потерпіла особа сама вирішує, буде захищене її порушене право чи ні.

У підрозділі 2.2 *«Види цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій»* розглянуто два види цивільно-правової відповідальності: договірна та деліктна. Договірна цивільно-правова відповідальність можлива у випадку, коли застосування ДРТ відбувалось на підставі договору про застосування ДРТ, договору сурогатного материнства тощо. Деліктна цивільно-правова відповідальність настає, якщо договір про застосування ДРТ не укладався, а лікування безпліддя методиками ДРТ здійснювалося на підставі заяви пацієнта про застосування ДРТ і в ході застосування ДРТ було завдано шкоди здоров'ю пацієнта. Оскільки укладення договорів щодо застосування ДРТ завжди є алеаторною (ризиковою) дією, вірогідність настання шкідливих наслідків для учасників ДРТ є також значною та непередбачуваною, запропоновано ввести обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності закладу охорони здоров'я, який має

ліцензію на здійснення медичних послуг та надає послуги із лікування безпліддя шляхом застосування ДРТ.

Доведено, що свобода цивільно-правового договору передбачає можливість сторін вільно визначати форми цивільно-правової відповідальності за невиконання чи неналежне виконання обов'язків сторонами договору про застосування ДРТ. За чинним законодавством України у сфері застосування ДРТ може застосовуватися виключно договірна неустойка, яка є штрафною. Договором про застосування ДРТ може бути встановлено залікову, виключну чи альтернативну неустойку.

Аргументовано, що відшкодування моральної шкоди як форма цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ має свої особливості застосування за наявності договірних відносин між учасниками ДРТ та у разі завдання моральної шкоди учасникам ДРТ у деліктних зобов'язаннях. Відшкодування моральної шкоди як форма цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ на підставі договору може застосовуватися тільки за умови, якщо право на відшкодування моральної шкоди передбачено договором, що опосередковує відносини у сфері ДРТ.

Обгрунтовано, що цивільно-правова відповідальність замовника у разі невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків за договором про застосування ДРТ, договором сурогатного материнства є відповідальністю за порушення грошового зобов'язання. Формами такої відповідальності замовника є стягнення суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми.

Розділ 3 «Підстави цивільно-правової відповідальності та підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Підстави та умови цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій» встановлено, що цивільно-правова відповідальність у сфері застосування ДРТ реалізується в охоронних правовідносинах. Підставою цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ є наявність у діянні особи складу цивільного правопорушення, оскільки саме склад правопорушення характеризує суб'єкта, об'єкт правопорушення, його суб'єктивну та об'єктивну сторони. Цивільним правопорушенням у сфері застосування ДРТ може бути делікт або порушення цивільно-правового договору, що опосередковує відносини із застосування ДРТ.

Доведено, що загальними умовами деліктної цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ є: а) шкода; б) протиправність поведінки заподіювача шкоди; в) наявність причинного зв'язку між

протиправною поведінкою правопорушника та її результатом – шкодою; г) вина заподіювача шкоди.

Договірна цивільно-правова відповідальність у сфері застосування ДРТ виникає у разі невиконання чи неналежного виконання зобов'язань за договором, що опосередковує відносини із застосування ДРТ.

Аргументовано, що вина закладу охорони здоров'я, який застосовував для лікування безпліддя методики ДРТ, полягає у винній поведінці працівників цього закладу. Якщо під час застосування ДРТ здійснювалась діяльність, що підпадає під ознаки джерела підвищеної небезпеки, наприклад, пов'язана з використанням певних речовин (при проведенні аналізів, ультразвукового дослідження тощо), що створюють підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб, то цивільно-правова відповідальність закладу охорони здоров'я настає незалежно від вини за правилами п. 1 ч. 2 ст. 1167, ст. 1187 ЦК України як відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки.

У підрозділі 3.2 «Підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій» підтримано позицію, що необхідно розрізняти підстави, які виключають цивільно-правову відповідальність у сфері застосування ДРТ, та підстави, які звільняють від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ. Випадок (казус), непереборна сила, форс-мажор є обставинами, які виключають цивільно-правову відповідальність у сфері застосування ДРТ. За деліктної цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ умисел потерпілого та відсутність вини заподіювача шкоди є загальними підставами звільнення від такої відповідальності.

Аргументовано, що у сфері застосування ДРТ доцільно говорити про медичну помилку, обумовлену об'єктивними чинниками, як підставу звільнення від цивільно-правової відповідальності, зважаючи на ризикованість та непередбачуваність результатів застосування ДРТ. За наявності медичної помилки, обумовленої об'єктивними чинниками, на відміну від випадку (казусу) (випадок (казус) характеризує таке психічне ставлення суб'єкта до своєї поведінки, коли він не знав і не повинен був знати про можливості настання шкідливих наслідків), особа може та повинна передбачувати можливість настання шкідливих наслідків застосування ДРТ.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у встановленні сутності, видів та форм цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ, визначенні підстав притягнення до цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ та підстав звільнення від такої відповідальності,

що спрямовано на створення ефективного механізму захисту цивільних прав та інтересів учасників цивільних правовідносин у сфері застосування ДРТ.

1. Встановлено, що на сьогодні у світі виокремлюють дві сформовані моделі правового регулювання відносин у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. Перша модель передбачає прийняття окремих законів про репродуктивні права, які включають у себе норми про ДРТ; у рамках другої моделі правового регулювання відносин у сфері застосування ДРТ норми про застосування ДРТ та їх наслідки «розкидані» по окремих нормативно-правових актах. В Україні норми про застосування ДРТ передбачені ЦК України, СК України, Основами законодавства України про охорону здоров'я, Порядком застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні та ін. Виділяють три правових режими застосування ДРТ: режим обмеження (законом обмежено застосування окремих методів ДРТ); режим дозволу (більшість методів ДРТ законом дозволено, проте встановлено певні правила, яких повинні дотримуватися учасники ДРТ); режим невизначеності (законом, з одного боку, застосування ДРТ не заборонено, а з другого – в країні відсутнє законодавство, що регулює відносини із застосування ДРТ).

2. Визначено, що репродуктивні права в об'єктивному значенні – це сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають з приводу реалізації людиною репродуктивної функції. Репродуктивні права в суб'єктивному значенні – це передбачена законом міра можливої (дозволеної) поведінки фізичної особи у сфері здійснення репродуктивної функції, яка полягає у праві людини мати (не мати) дитину (дітей), штучно переривати вагітність з дотриманням умов, визначених законом, та стати учасником відносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій. Репродуктивні права мають комплексний характер і включають у себе правомочності, які є складовими різних суб'єктивних цивільних прав, зокрема права на життя, права на охорону здоров'я, права на інформацію, права на таємницю особистого життя, права на особисту недоторканність.

3. Доведено, що цивільні правовідносини у сфері застосування ДРТ можуть виникати як на підставі договору, так і на підставі заяви пацієнтів/пацієнта. Договори, які опосередковують відносини у сфері застосування ДРТ, є різновидом договорів про надання послуг (договір про застосування ДРТ, договір сурогатного материнства та ін.). За договором про застосування ДРТ особливості послуги будуть зумовлюватися особливостями застосовуваної методики ДРТ (запліднення *in vitro*, сурогатне материнство, внутрішньоматкова інсемінація тощо), тому послуга може мати комплексний характер, що полягатиме як у діях закладу охорони здоров'я, що має ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики і проведення лікування безпліддя шляхом

застосування методик ДРТ, так і у виношуванні і народженні сурогатною матір'ю дитини, зачатої шляхом застосування ДРТ. Заява пацієнта/пацієнтів щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій означає отримання закладом охорони здоров'я згоди на вчинення певних дій, що тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення цивільних правовідносин із застосування ДРТ і є за своєю правовою природою правомірною дією – одностороннім правочином.

4. Визначено поняття та правову характеристику договору сурогатного материнства: договір сурогатного материнства – це домовленість, за якою одна сторона (сурогатна мати) зобов'язується надати іншій стороні (замовникам/замовнику) послуги з виношування та народження дитини для другої сторони, а друга сторона своєю чергою зобов'язується прийняти та оплатити надані послуги, якщо це передбачено договором. Договір сурогатного материнства являє собою двосторонній (багатосторонній), консенсуальний, алеаторний, фідуціарний, оплатний чи безоплатний цивільно-правовий договір. Запропоновано внести зміни до чинного законодавства і передбачити, що будь-який договір, який опосередковує відносини із застосування ДРТ шляхом використання методик сурогатного материнства, має бути укладений у письмовій формі з обов'язковим нотаріальним посвідченням. Розроблено проект Закону України «Про внесення змін до Основ законодавства України про охорону здоров'я (щодо застосування допоміжних репродуктивних технологій)».

5. Обґрунтовано, що замовники – подружжя або жінка (чоловік), що надають свій генетичний матеріал, є споживачами послуг із лікування безпліддя методиками ДРТ, оскільки вони як фізичні особи індивідуально «замовляють» послугу із лікування безпліддя шляхом застосування методик ДРТ для задоволення особистих потреб, обумовлених здійсненням права на материнство та батьківство як природних прав людини. Відповідно, замовники – подружжя або жінка (чоловік), що надають свій генетичний матеріал, мають право на захист своїх порушених прав та інтересів як споживачі за Законом України «Про захист прав споживачів».

6. Розглянуто цивільно-правову відповідальність у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій як певний правовий засіб, який спрямований на забезпечення захисту порушених прав учасників цивільних правовідносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій та пов'язаний зі встановленням обов'язку особи, яка вчинила цивільне правопорушення, зазнавати негативних наслідків майнового характеру. Доведено, що цивільно-правовій відповідальності у сфері застосування ДРТ властиві такі функції: відновлювальна (компенсаційна), забезпечувальна та виховно-запобіжна (превентивна).

7. Визначено два види цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ залежно від підстав її встановлення: договірна та недоговірна (деліктна). Якщо застосування ДРТ відбувалось на підставі

договору про застосування ДРТ, договору сурогатного материнства тощо, то цивільно-правова відповідальність є договірною. Якщо договір про застосування ДРТ не укладався, а лікування безпліддя методиками ДРТ здійснювалося на підставі заяви пацієнта/пацієнтів про застосування ДРТ, і в ході застосування ДРТ було завдано шкоди здоров'ю пацієнта, то відшкодування шкоди в такому випадку буде здійснюватися за правилами деліктної відповідальності, виникають деліктні зобов'язання з відшкодування завданої шкоди. При цьому, якщо під час застосування ДРТ здійснювалась діяльність, що підпадає під ознаки джерела підвищеної небезпеки, то цивільно-правова відповідальність закладу охорони здоров'я настає незалежно від вини.

8. Запропоновано ввести обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності закладу охорони здоров'я, який має ліцензію на здійснення медичних послуг та надає послуги із лікування безпліддя шляхом застосування ДРТ. Запровадження обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності закладу охорони здоров'я, який має ліцензію на здійснення медичних послуг та надає послуги із лікування безпліддя шляхом застосування ДРТ, сприятиме забезпеченню відшкодування шкоди, заподіяної життю, здоров'ю та/або майну потерпілих внаслідок застосування ДРТ, та захисту майнових інтересів страхувальників.

9. Доведено, що загальними формами цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ є відшкодування збитків, стягнення неустойки, відшкодування моральної шкоди, відшкодування майнової шкоди за деліктної відповідальності. У сфері застосування ДРТ має місце виключно договірна неустойка, яка є штрафною. Договором про застосування ДРТ, договором сурогатного материнства може бути встановлено обов'язок відшкодувати збитки лише в тій частині, в якій вони не покриті неустойкою (залікова неустойка), або може бути встановлено стягнення неустойки без права на відшкодування збитків (виключна неустойка), або передбачено можливість за вибором кредитора стягнення неустойки чи відшкодування збитків (альтернативна неустойка). Відшкодування моральної шкоди як форма цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ на підставі договору має місце тільки за умови, якщо право на відшкодування моральної шкоди передбачено договором, що опосередковує відносини у сфері ДРТ. Формами відповідальності замовника/замовників за договором про застосування ДРТ є стягнення суми боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також три проценти річних від простроченої суми.

10. Доведено, що підставою цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ є наявність у діянні особи складу цивільного правопорушення, що охоплює суб'єкта, об'єкт правопорушення, його суб'єктивну та об'єктивну сторони. Загальними умовами цивільно-

правової відповідальності у сфері застосування ДРТ є: а) шкода; б) протиправність поведінки заподіювача шкоди; в) наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою правопорушника та її результатом – шкодою; г) вина заподіювача шкоди.

11. Запропоновано розглядати цивільно-правовий захист прав замовників/замовника (подружжя або чоловіка (жінки), які надають свій генетичний матеріал) у разі порушення договору про застосування ДРТ як захист «слабкої» сторони договору. Для замовників існують ризики того, що сурогатна мати не віддасть народжену дитину, біологічними батьками якої є замовники; сурогатна мати може неналежним чином виконувати зобов'язання за договором, що може негативно вплинути на життя, здоров'я, розвиток дитини; сурогатна мати може вимагати збільшення винагороди, може розголосити відомості про зачаття та народження дитини тощо. Для замовників існує і ризик того, що заклад охорони здоров'я неналежним чином виконає свої зобов'язання за договором, що призведе до погіршення здоров'я дитини, народженої внаслідок застосування ДРТ.

12. Аргументовано, що випадок (казус), непереборна сила, форс-мажор є обставинами, які виключають цивільно-правову відповідальність у сфері застосування ДРТ. Медична помилка, обумовлена об'єктивними чинниками, є підставою звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ; вона не тотожна випадку (казусу), оскільки випадок (казус) характеризує таке психічне ставлення суб'єкта до своєї поведінки, коли він не знав і не повинен був знати про можливості настання шкідливих наслідків. За наявності медичної помилки, обумовленої об'єктивними чинниками, особа може та повинна передбачувати можливість настання шкідливих наслідків застосування ДРТ. Умисел потерпілого та відсутність вини є загальною підставою звільнення від деліктної цивільно-правової відповідальності у сфері застосування ДРТ, якщо інше не передбачено законом.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Старікова Н. М. Допоміжні репродуктивні технології: цивільно-правовий вимір. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 155–159.

2. Кириченко Т., Старікова Н. Репродуктивні права як предмет цивільно-правового регулювання. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1 (5). С. 95–100 (*особистий внесок: уточнення ознак репродуктивних прав*).

3. Старікова Н. М. Види цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Електронне наукове*

фахове видання. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 112–115.
URL : http://www.pap.in.ua/4_2017/32.pdf.

4. Старікова Н. М. Підстави та умови цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 63–67.

5. Старикова Н. М. Гражданско-правовая ответственность в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий. *Leges si Viata*. 2017. № 12. С. 168–172.

6. Старікова Н. М. Звільнення від цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Право.ua*. 2018. № 1. С. 137–143.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Старікова Н. М. Допоміжні репродуктивні технології: правове регулювання. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 27 лютого 2015 р.). Харків : Право, 2015. С. 348–352.

8. Кириченко Т., Старікова Н. Цивільно-правове регулювання репродуктивних прав. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора О. А. Пушкіна (30 травня 2015 р.). Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2015. С. 191–195 (*особистий внесок: обґрунтування комплексного характеру репродуктивних прав*).

9. Старікова Н. М. Відшкодування майнової шкоди як форма цивільно-правової відповідальності за невиконання договору сурогатного материнства (за матеріалами судової практики). *Юридична осінь 2017 року* : зб. тез доповідей та наук. повідомл. учасників всеукр. наук. конф. молодих вчених та студентів (Харків, 15 листоп. 2017 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого : Мадрид, 2017. С. 133–136.

10. Старікова Н. М. Відшкодування моральної шкоди як форма цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. *Проблеми подальшого вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова (Харків, 21 грудня 2017 р.). Харків, 2017. С. 313–318.

АНОТАЦІЯ

Старікова Н. М. Цивільно-правова відповідальність у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2018.

У дисертації обґрунтовано, що цивільно-правова відповідальність у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій є певним правовим засобом, спрямованим на забезпечення захисту порушених прав учасників цивільних правовідносин із застосування допоміжних репродуктивних технологій та пов'язаним зі встановленням обов'язку особи, яка вчинила цивільне правопорушення, зазнавати негативних наслідків майнового характеру.

Аргументовано, що форми цивільно-правової відповідальності у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій визначаються законом або договором. Якщо договір, який опосередковує відносини у сфері застосування допоміжних репродуктивних технологій, не укладався, а надання медичної допомоги здійснювалося на підставі заяви пацієнта/пацієнтів про застосування допоміжних репродуктивних технологій, із застосуванням яких було завдано шкоди здоров'ю пацієнта, то відшкодування шкоди буде здійснюватися за правилами деліктної відповідальності. Запропоновано ввести обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності закладу охорони здоров'я, який має ліцензію на здійснення медичних послуг та надає послуги із лікування безпліддя шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, допоміжні репродуктивні технології, сурогатне материнство, договірна відповідальність, деліктна відповідальність, форми цивільно-правової відповідальності, звільнення від цивільно-правової відповідальності, медична помилка.

АННОТАЦІЯ

Старикова Н. Н. Гражданско-правовая ответственность в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2018.

В диссертации обосновывается, что гражданско-правовая ответственность в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий является определенным правовым средством, направленным на обеспечение защиты нарушенных прав участников гражданских правоотношений по применению вспомогательных репродуктивных технологий, связанным с установлением обязанности лица, совершившего

гражданское правонарушение, претерпевать негативные последствия имущественного характера.

Доказано, что гражданские правоотношения в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий могут возникать как на основании договора, так и на основании заявления пациентов / пациента. Договоры, опосредующие отношения в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий, являются разновидностью договоров об оказании услуг (договор о применении вспомогательных репродуктивных технологий, договор суррогатного материнства и др.). По договору о применении вспомогательных репродуктивных технологий особенности услуги обуславливаются особенностями применяемой методики вспомогательных репродуктивных технологий (оплодотворение *in vitro*, суррогатное материнство, внутриматочная инсеминация и т.п.), поэтому услуга может иметь комплексный характер.

В диссертационном исследовании получили дальнейшее развитие положения о договоре суррогатного материнства. В частности, конкретизируется, что договор суррогатного материнства представляет собой двухсторонний (многосторонний), консенсуальный, возмездный или безвозмездный, фидуциарный, алеаторный гражданско-правовой договор, по которому одна сторона (суррогатная мать) обязуется предоставить другой стороне (заказчику / заказчикам) услуги по вынашиванию и рождению ребенка, а другая сторона (заказчик / заказчики) в свою очередь обязуется принять и оплатить такие услуги, если это предусмотрено договором.

Аргументируется, что формы гражданско-правовой ответственности в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий определяются законом или договором. Если договор, опосредующий отношения в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий, не заключался, а предоставление медицинской помощи осуществлялось на основании заявления пациента/пациентов о применении вспомогательных репродуктивных технологий, при применении которых был причинен вред здоровью пациента, то возмещение вреда будет осуществляться по правилам деликтной ответственности. Предложено ввести обязательное страхование гражданско-правовой ответственности учреждения здравоохранения, которое имеет лицензию на осуществление медицинских услуг и предоставляет услуги по лечению бесплодия путем применения вспомогательных репродуктивных технологий.

Доказано, что основанием гражданско-правовой ответственности в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий является наличие в деянии лица состава гражданского правонарушения, охватывающего субъекта, объект правонарушения, его субъективную и объективную стороны.

Аргументируется, что ответственность супругов–заказчиков в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения договора суррогатного

материнства (договора о применении вспомогательных репродуктивных технологий) является солидарной.

Обосновывается, что случай (казус), непреодолимая сила, форс-мажор являются обстоятельствами, исключающими гражданско-правовую ответственность в сфере применения вспомогательных репродуктивных технологий.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, вспомогательные репродуктивные технологии, суррогатное материнство, договорная ответственность, деликтная ответственность, формы гражданско-правовой ответственности, освобождение от гражданско-правовой ответственности, медицинская ошибка.

SUMMARY

Starikova N.M. Civil and Legal Liability in the Sphere of Applying Assistive Reproductive Technology. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree in the specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2018.

The author of the thesis has substantiated that civil and legal liability in the sphere of application of assistive reproductive technology is a certain legal mean aimed at ensuring protection of the violated rights of participants in civil legal relations in the application of assistive reproductive technology associated with the establishment of person's obligation who committed a civil offense to undergo the negative consequences of a property nature.

It has been argued that the forms of civil and legal liability in the sphere of the application of assistive reproductive technology are determined by a law or by a contract. If the contract mediating the relationship in the sphere of the application of assistive reproductive technology was not concluded, and the medical assistance was carried out on the basis of a patient's / patients' application for the application of assistive reproductive technology, and while its application there was the harm to patient's health, then the harm will be compensated according to the rules of tort liability. The author has suggested to implement compulsory insurance of civil and legal liability of a health care institution, which has the license for the provision of medical services and provides infertility treatment services through the application of assistive reproductive technology.

Key words: civil and legal liability, assistive reproductive technology, surrogate maternity, contractual liability, tort liability, forms of civil and legal liability, relief of civil and legal liability, medical error.

Підписано до друку 03.09.2018. Папір офсетний. Друк офсетний.

Формат 60x90/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим.

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.